॥ श्रीसीतारामौ विजयेते ॥

श्रीसीतासुधानिधावेकाक्षरिश्लोकाः महाछेका च

Single-consonant verses and *Mahāchekā* in *Śrīsītāsudhānidhiḥ*

प्रणेतारष्टीकाकाराश्च

धर्मचक्रवर्तिकविकुलरत्नमहाकवयः श्रीचित्रकूटतुलसीपीठाधीश्वराः

जगद्गुरुरामानन्दाचार्यस्वामिरामभद्राचार्याः

Official Website: www.jagadgururambhadracharya.org

Wikipedia page: http://en.wikipedia.org/wiki/Jagadguru_Rambhadracharya

Send corrections to namoraghavay@gmail.com

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas, All Rights Reserved.

http://jagadgururambhadracharya.org/

॥ नमो राघवाय ॥

याया याया यया यायी यायी यायी यया यया ।
यया यया यया याया याया याया यया यया ॥३/४३॥

अन्वयः या अया याया यया यायी यया यायी यया यायी। यया या यया या यया या याया या यया यया। टीका – या सीता अया अकारो रामचन्द्रः तं याति प्राप्नोति इति अया कर्मकारकं अं रामचन्द्रं उपपदं मत्वा 'आतोऽनुपसर्गे कः' इत्यनेन प्रापणार्थकयाधातोः कः प्रत्ययः अनुबन्धकार्ये धातोः आकारस्य लोपे टापि सवर्णदीर्घे याया पुनः याया यकारः ब्रह्मा अकारः विष्णुः पुनः यकारः महेशः ते सन्ति उद्भवस्थितिप्रलयकारिणः अधिकारिणः यस्याः सीतायाः सा याया ब्रह्मविष्णुशङ्कराधिकारवती पुनः इः कामः तस्य पिता अः विष्णुः इति यः तं याति जनयति इति यया कामपितृहरेर्जननी सीता या ब्रह्माणी पुनः यः शिवः तस्य पत्नी यी, या च यी च यायौ तयोः यी शोभा यस्याः सा यायी ब्रह्माणीपार्वत्योरपि शोभाप्रदा, यया सीतया यं ब्रह्माणं यातुं तच्छीलः इति यायी ब्रह्मजनयिता भगवान् रामो जातः, पुनः यया सीतया करणभूतया भगवान् रामः, यायी यं शिवं याति पितृत्वं गच्छति स यायी अर्थात् सीताशक्त्यैव रामः शिवप्राकट्यवान् जातः। या सीता यया ब्रह्मगन्त्री पुनः या सीता यया विष्णुगन्त्री पुनः या सीता यया शिवगन्त्री तथा याया या जानकी अं रामचन्द्रमपि याति पुनः यी लक्ष्मी अः विष्णुः इति यौ ताभ्यां यायते गम्यते लभ्यते वा सा यया पुनः येन शिवेनापि यायते गम्यते इति यया शिवस्यापि सेव्या इह उभयत्र यकरोपपदात् या धातोः कर्मणि कप्रत्यये आकारलोपे टापि यया शब्दनिष्पत्तिः।

रारा रारा ररा रारा रारा रारा ररा ररा ।
रारा रारा ररा रारा रारा रारा ररा रारा ॥ ३/४४ ॥

अन्वयः सुगमः पद्येऽस्मिन् एकाक्षरिकोशेन नामैकदेशग्रहणे नामग्रहणमिति सिद्धान्तेन च व्याख्यानं क्रियते। तत्र प्रथमः राकारः राक्षसवाचकः, द्वितीयश्चाग्निज्वालावाचकः, एवं राः राक्षसाः तेषां रा अग्निज्वालास्वरूपिणी सीता इति रारा, पुनः रा रावणः तस्यापि रा विनाशाय अग्निज्वालामयी इति द्वितीयराराशब्दार्थः, पुनः रः वायुः तस्यापि रा हनुमत्सदृशपुत्रपोषणेन शक्तिप्रदायिनी, पुनः रा राष्ट्रं भारताख्यं तस्मै अपि अं भगवन्तं रामं राति ददाति इति रारा, पुनः रः रामचन्द्रः तस्मै आ आदरेण रा राज्यलक्ष्मीः यया सा रारा श्रीरामराज्यलक्ष्मीप्राप्तिहेतुः, पुनः रः भार्गवो रामः तमपि आरमयति इति रारा पृषोदरादित्वात् मकारलोपः परमात्मस्वरूपबोधनेन परशुरामस्यापि शान्तिप्रदायिनी श्रीसीता। पुनः रं रामप्रेमरसं राति भक्तेभ्यो ददाति या सा ररा, पुनः रं रामभक्तिं राति भक्तेभ्यो ददाति इति ररा। पुनः राधनं भगवदाराधनात्मकं राति इति रारा भक्तेभ्यो भगवदाराधनधनदात्री, पुनः रा रासः तं राति रामचन्द्राय ददाति इति रारा पुनः, ररा रः विषयरसः तस्य कृते रा अग्निस्फुलिङ्गरूपिणी भस्मविधायिनी। पुनः रारा रा रामः तस्यापि रा धनस्वरूपिणि, पुनः राः रामाः तासु रा राजते इति रारा सकलमहिलामण्डनभूता। पुनः रः श्रीरामरूपवेदः तस्मिन् रः रसः यया सा ररा वेदानन्दकरणीभूता, पुनः राः श्रीरामभक्ताः तेषु रः भजनरसः यया एवंभूता श्रीजनकनन्दिनी सीता विराजते। अत्र 'रश्च रामेऽनिलवह्नौ' इति एकाक्षरिकोशेन रेफस्य त्रयः अर्थाः। शेषाः नामैकदेशाः।

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas. All Rights Reserved.

http://jagadgururambhadracharya.org/

लालीलालीलला लाली लालीलाली ललेलला ।
ललेलाला ललालाली लालीलाली ललौ ललौ ॥ ३/४५ ॥

अन्वयः सुगमः। लाला शिशूनां मुखजलं सा अस्ति येषां ते लालिनः सीतावात्सल्यपात्रभूताः तेषां ईः लक्ष्मी शोभा इति लाली तामपि लालयति पुष्णाति इति लालीलाली भगवत्प्रीतिः तस्यापि ईं शोभां ललयति विलसयति इति लालीलालीलला निजवात्सल्यभाजनपालयित्री प्रीतिविलासलालिनी एवंविधा सीता, पुनः लाली जनकेन लालिता सीता, पुनः लाली पृथुना लालिता पृथ्वी तस्याः लाली वात्सल्यपात्रभूता पुत्री सीता पृथुलालितपृथ्वीपुत्री इति भावः। पुनः ललेलला लला लालनपात्रभूता इला सरस्वती यस्य सः ललेलः रामचन्द्रः तमपि लाति भक्तानामग्रे आविर्भावयति इति ललेलला सरस्वतीवत्सलश्रीरामविभावयित्री। पुनः लाल्यते पाल्यते वत्सलसुधया सीतया यः सः ललः लक्ष्मणः तस्य इलां सरस्वतीं लाति जनकराजसभायां प्रेरणया प्रस्तौति इति ललेलाला। पुनः ललयति लाडयति इति लला सुनयना तस्याः लाली पुत्री सीता एवंभूता पृथुलालितायाः पृथिव्याः लाली पुत्री श्रीसीता लं गन्धतत्त्वं लीयते विराजते यस्यां सा ललिः पृथ्वी तस्यां ललौ धरण्यां सीता आत्मानं ललौ आविर्भावयामास। तन्त्रशास्त्रे लशब्दः गन्धपर्यायवाची, अपि च लाधातोः लिट्लकारे प्रथमपुरुषैकवचनरूपः ललौ।

ववे वावे ववा वावी वावीवावी ववावावा ।
वववावा ववावावौ वाववावौ ववौ ववौ ॥ ३/४६ ॥

अन्वयः सुगमः। संस्कृते वकारः अमृतवाची एवं उः शिवः अः विष्णुः यण् सन्धौ वौ एवंविधयोरपि द्वयोः शब्दयोः पद्येऽस्मिन् सुतरां प्रयोगः। तथा च वं अमृतं भगवद्भक्तिरूपं वाति सूचयति इति ववं मिथिलाधाम तस्मिन् ववे एवं एवं वं भगवत्प्रेम वाति वहति इति वावं श्रीअवधधाम तस्मिन् वावे अवधधाम्नि, ववा द्वयोरपि धाम्नोः वाति मिथिलायां पुत्रीरूपेण अयोध्यायां पुत्रवधूरूपेण गच्छति इति ववा। पुनः वाति सर्वत्र धर्ममर्यादां सूचयति इति वावः रामचन्द्रः तस्येयं स्त्री इति वावी सीता, पुनः वावीवावी वं अमृतं अवति रक्षति तच्छीलः इति वावी रामचन्द्रः तस्यापि वं प्रेमरसामृतं अवति रक्षति इति वावी इह कर्मण्यणि ङीप् धर्ममर्यादारक्षकश्रीरामप्रेमरसरक्षिका वावीवावी सीता। पुनः वं अन्नरसं वयति स्वस्मिन् स्थापयति इति ववा पृथिवी तस्याः अपि वं वत्सलरसं वयति स्वस्मिन् समाहरति इति ववावावा सीता। एवं ववायां पृथिव्यां या वनवासकाले ववा अतिशयेन वाति गच्छति इह वाधातोर्यङ्लुङन्तप्रयोगः। एवंभूता सततवनपरायणा सीता। ववावावौ ववा पृथिवी वा अमृतमयी भक्तिः ते अवतः रक्षतः एवंभूतौ रामलक्ष्मणौ, पुनः वां धर्ममर्यादां वं भजनरसं वां सम्बन्धमर्यादां अवतः रक्षतः एवंविधौ श्रीरामलक्ष्मणौ ववौ सूचितवती पुनः ववौ रामं पतित्वेन लक्ष्मणं पुत्रत्वेन च प्राप्तवती।

शशीशाशी शशाशाशीशीशाशाशी शशीशशा ।
शाशीशाशीशशा शेशा शेशाशेशाशिशुः शशा ॥ ३/४७ ॥

अन्वयः सुगमः। शशी चन्द्रः शशिनः चन्द्रस्य ईशा स्वामिनी पार्वती शशीशां तां आसमन्तात् श्यति तनूकरोति इति शशीशाशी सीता चन्द्रेश्वरीपार्वतीशोभाल्पकारिणी इति भावः। पुनः शशाशाशी शशः अस्ति अस्मिन्निति शशः चन्द्रः अर्श आदित्वादच् तस्मिन् आशा अभिलाषः यस्याः सा शशाशा रोहिणी तामपि आसमन्तात् श्यति तनूकरोति निजैकनारीव्रतपतिसौभाग्यगौरवेण रोहिण्याश्च व्यभिचारपतितया तां हसति इति शशाशाशी सीता,

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas, All Rights Reserved.

पुनः ईशः शिवः तस्य स्त्री ईशी शिवा सा ईशा स्वामिनी यासां ताः ईशीशाः पार्वतीप्रमुखाः शक्तयः ताः अपि आसमन्तात् श्यति तनूकरोति इति ईशीशाशा पुनः आ लक्ष्मी तामपि श्यति तनूकरोति इति आशी सा चेयं सा इति शशाशाशीशीशाशाशी। शशीशशा शशश्चन्द्रः तस्य स्त्री शशी रोहिणी तस्याः शं शमलं श्यति समापयति इति शशीशशा, रोहिणीसङ्कटहारिणी सीता। शशानां चन्द्राणां समूहः शाशी पुनः तस्यापि शमलान् आसमन्तात् श्यति इति शाशीशाशी निजनिर्मलकीर्त्या सकलसङ्कटहारिणी शिवशक्तिः तस्यापि शं शमलं श्यति इति शाशीशाशीशशा चन्द्रसमूहकलङ्कनाशकशिवशक्तिशमलनाशिनी। शः शेषः लक्ष्मणावतारः तस्य ईशा शेशा पुनः शेशाशेशाशिशुः शः शेषः ईशः धारणतया यस्याः सा शेशा पृथिवी पुनः आसमन्तात् शं कल्याणं येन सः अशः विष्णुः सोऽपि पतित्वेन ईशः यस्याः सा अशेशा विष्णुवल्लभा पृथिवी एव शेशा एवं अशेशा शेशाशेशा शेषधारिताविष्णुपत्नी पृथिवी तस्याः शेशाशेशायाः पृथिव्याः शिशुः कन्या सीता शशा शमलनाशिनी भवतु इति शेषः।

षेषाषेषे षषे षेषे षेषाषेषषषे षषे ।
षेषाषेषे षषे षेषे षेषाषेषे षषे षष ॥ ३/४८ ॥

अन्वयः सुगमः। अत्र पद्ये षकारोऽर्थद्वये श्रेष्ठे नेत्रे च 'षश्च श्रेष्ठे विलोचने' इति कोशप्रामाण्यात्। इषशब्दोऽपि धातुत्रयात् 'इष गतौ', 'इषु इच्छायाम्', 'इष आभीक्ष्णे' च। तथा हि षं रामं इष्यन्ति गच्छन्ति इति षेषाः श्रीरामज्ञातारः तानषान् अश्रेष्ठानिच्छति पुत्ररूपेण लालयितुं इच्छाविषयीकरोति इति षेषाषेषा तत्सम्बुद्धौ हे षेषाषेषे। पुनः षः श्रेष्ठो रामः तस्यापि षा दृष्टिः तत्सम्बुद्धौ हे षषे, पुनः षान् श्रेष्ठान् वैष्णवान् आभीक्ष्येणेन इष्णाति कृपापात्रीकरोति इति षेषा तत्सम्बुद्धौ हे षेषे कृतवैष्णवश्रेष्ठपात्रे। पुनः षेषाणां वैष्णववेशानां अः रामचन्द्रः षः श्रेष्ठः येषां ते अषाः देवाः षेषाषाः तेषां षेषाषाणां इच्छाविषयीभूताः षेषाषेषाः तेषां षेषाषेषाणां षषा श्रेष्ठश्रेष्ठा षेषाषेषषषा तत्सम्बुद्धौ षेषाषेषषषे, पुनः षषे हे लोचनलोचने। षेषान् श्रेष्ठेच्छाविषयीभूतान् आसमन्तात् षेण श्रैष्ठ्येन इष्णाति तत्सम्बुद्धौ हे षेषाषेषे, षाः श्रेष्ठाः तेषु षं लोचनं यया सा षषा तत्सम्बुद्धौ हे षषे, षान् भजनरसिकान् इष्यति गच्छति इति षेषा तत्सम्बुद्धौ हे षेषे, एवं षैः इष्यन्ते इति षेषाः, अः रामः षः श्रेष्ठः येषां ते अषाः ते षेषाषाः तान् इच्छति इति षेषाषेषा तत्सम्बुद्धौ हे षेषाषेषे। हे षषे षेषु षं भगवत्तत्त्वज्ञाननेत्रं यया तथाभूते षष मामपि लब्धश्रैष्ठ्यलोचनं कुरु।

सीसे सीसे ससे सीसे सी सी सी सीससे ससे ।
सास सास ससे सास से से से से ससासस ॥ ३/४९ ॥

अन्वयः सुगमः। सीं सीमानं स्यति इति सीसा तत्सम्बुद्धौ हे सीसे, पुनः सीः सीमन्तिनीः स्यति तनूकरोति इति सीसा तत्सम्बुद्धौ हे सीसे, पुनः सीं सीतां हलपद्धतिं निमित्तीकृत्य सूयते इति सीसा तत्सम्बुद्धौ हे सीसे, पुनः सं संसारं स्यति तनूकरोति इति ससा तत्सम्बुद्धौ हे ससे, पुनः सी हे साकेतसीते सी हे मिथिलासीते, सी हे अयोध्यासीते, पुनः सी हे अरण्यसीते, इः कामः तस्य सं सङ्कटं स्यति तत्सम्बुद्धौ हे इससे तां सङ्कटनाशिनी, ससे संसृतिनाशिनी। ससे सन्तापनाशिनी, से हे सीते, पुनः से हे युवराज्ञि, पुनः से हे पट्टमहिषि, से हे साम्राज्ञि। असनं हिंसनं तेन सह वर्तमानं सासं तत्समाचर पुनः चतसृषु अवस्थासु सास आसमन्तात् सस इति भूयसी प्रार्थना। अत्र आचारार्थे कर्तरि क्विप्, लोट्लकारे मध्यमपुरुषे एकवचनम्।

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas, All Rights Reserved.

हाहाहूहूहहेहे हे हाहाहूहूहहे हहे ।
हाहाहाहाहहाहाहा हाहा हाहाह हाहि हे ॥ ३/५० ॥

अन्वयः सुगमः। पद्येऽस्मिन् हकारः चतुर्षु अर्थेषु प्रयुक्तः हः हस्तः पुनः हः हरिः पुनः हः हरः पुनः हः हर्षः। तथा हि हाहाहूहूनामकौ गन्धर्वौ ताभ्यां धनुर्भङ्गकाले ऊहः ऊहितः हः हस्तः यस्य सः रामः तस्मिन् हे हरौ जिहीते इति हाहाहूहूहहेहा तत्सम्बुद्धौ हे हाहाहूहूहहेहे अर्थात् धनुर्भङ्गकाले हाहाहूहूगन्धर्वाभ्यां यस्य हस्तस्य ऊहः कृतः तं श्रीहरिं रामं या पत्नीरूपेण प्राप्ता एवंभूते सीते, एवं रावणवधकाले राक्षसीविधवानां हाहाशब्देन वानराणां हूहूशब्देन च ऊहः तर्कितः हः हर्षः यस्याः तत्सम्बुद्धौ हे हाहाहूहूहहे। हेन हरिणा हीयते गम्यते सेव्यते इति हहा तत्सम्बुद्धौ हे हहे। सीते हाहा इत्यादि कुर्वन्तं मां अहाहि मा त्यज। इह चतुर्थचरणस्य हाह इत्यत्र हा अ ह इति पदच्छेदः अकारश्च निषेधवाची अव्ययः हाहि इति हानं हा भावप्रत्ययान्तः तां आचरति इति हाति तस्य लोट्लकारमध्यमपुरुषप्रथमवचनैकरूपं हाहि।

सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः ।
सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः ॥ ३/५१ ॥

इह एक एव चरणः महाछेकाविधया द्वादशकृत्वः आवृत्तः। तथाहि सूयते चराचरं या सा सीता देवमयी दीप्तिर्यस्याः सा सदा दीव्यतु श्रीमिथिलायां कन्यास्वरूपा क्रीडतु। पुनश्च सवती संसारं पालयति या सा सीता देवानुग्रहा दीप्तिर्यस्याः एवंभूता दीव्यतु सदैव रत्यादीः विजीगीषताम्। तथा च श्यति संसारं नाशयति इति सीता देवहितैषिणी दीप्तिर्यस्याः एवंभूता सदा दीव्यतु कौतुकागारे श्रीरामकेण सह व्यवहरतु द्यूतं क्रीडतु इति भावः। पुनः स्यति क्लेशं हरति या सा सीता देवकष्टनाशिनी दीप्तिर्यस्याः तथाभूता दीव्यतु सदैव द्योतताम्।

सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः ।
सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः ॥ ३/५२ ॥

देवरञ्जिनी दीप्तिर्यस्याः एवंविधा सूवतीति सीता सर्वप्रेरिका सदा दीव्यतु श्रीरामं स्तौतु। पुनः देवानुकूला दीप्तिर्यस्याः एवंभूता सिनोति रामं प्रेमरज्जुविशेषेण बध्नाति सा सीता सदा दीव्यतु निरन्तरं मोदताम्। पुनश्च देवसम्बन्धिनी दीप्तिर्यस्याः सा सीयते रामेणापि बध्यते या सा सीता सदा दीव्यतु निरन्तरं माद्यतु। पुनश्च देवसंसृतिहारिणी दीप्तिर्यस्याः एवंभूता स्यायते भक्तान् प्रतिगच्छति या सीता सदा दीव्यतु भक्तहृदये सुखशयनं करोतु श्रीराघवेण सह।

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas, All Rights Reserved.

सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः ।
सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः सीता सदा दीव्यतु देवदीप्तिः ॥ ३-५३ ॥

देवानां भवभञ्जिनी दीप्तिर्यस्याः एवंभूता सीं सीमानं इता सौन्दर्यसारं गता या सा सीता सदा दीव्यतु कान्तिमती भवतु। पुनश्च देवानां सर्वस्वभूता दीप्तिर्यस्याः तथाभूता सीता सीरं निमित्तीकृत्य इता प्राप्ता सदा दीव्यतु शोभामञ्चतु। पुनश्च देवानां भक्तिप्रदायिनी दीप्तिर्यस्याः सा सीता सीमन्तिनीः इता प्राप्ता सा सदा दीव्यतु सदैव श्रीरामकमनीया भवतु। पुनः देवानां वन्दनीया दीप्तिर्यस्याः सा सीता सिन्धुजया इता सेवार्थं प्राप्ता सदा दीव्यतु सदैव मम नेत्रपथं गच्छतु।

॥ नमो राघवाय ॥

© Copyright 2011 Shri Tulsi Peeth Seva Nyas, All Rights Reserved.